

DE OMGEVING VAN LONDERZEEL OMSTREEKS 1700-1725

Het werk van Cornelius Van Gestel uit 1725

Bewerking en vertaling: Leo Bogaerts en Fred Van Schel

In de vorige twee jaargangen hebben wij gepoogd een beeld weer te geven van de Londerzeelse parochies (deelgemeenten) én van de aangrenzende parochies zoals ze beschreven staan in het werk van Van Gestel. Vele lezers hebben op die manier kennisgemaakt met het drie eeuwen oude werk en met oudere documenten die daarin geciteerd worden. Onze doelstelling was Latijnse teksten toegankelijk maken voor iedere belangstellende en blijkbaar is ons dat gelukt. Wij proberen dit werk verder te zetten door de kring van omliggende parochies uit te breiden tot Willebroek, Ruisbroek, Blaasveld, Heffen, Leest, Hombeek, Humbeek en Zemst. We hopen dat dit soms moeilijke werk kan rekenen op waardering en blijven uiteraard dankbaar voor correcties en/of aanvullingen.

WILLEBROECK. Celebris est pagus per omnem Europam notissimus, Districtus Grimbergenfis, amœno cum primis loco, ad quartum a Bruxella, tertium cum medio ab Antverpiâ & secundum ferè a Mechliniâ lapidem situs. Fossa Bruxellensi ditatur.

Devenit hoc Dominium titulo emptionis a Marchione de S. Martino cum Toparchiâ de Ruysbroeck circa medium præcedentis seculi ad Joannem Helman, qui inibi spectabile condidit Prætorium, in cujus gratiam a Philippo IV. Hisp. Rege hoc Dominium erectum est Anno 1661. die 24. Septembris, in quâ stirpe hæctenus permanfit, qui modo Philippus Hyacinthus Helman Baro de Willebroeck. Hoc Prætorium visitur in Castellis Nobilium Brabantix Baronis le Roy.

Erectum
in Baro-
natum.

Ecclesia tutelarem veneratur S. Nicolaum Episc. Ejus Patronatum gerit Abbas S. Auberti Canon. Reg. S. Aug. Cameraci, Dono Rogerii Camerac. Episc. Anno 1180. Decima spectat pro unâ tertiâ ad hanc Abbatiam, & pro duabus tertiis ad Dynastam hujus loci, at minuta decima ad Abbatiam Affligemienfem.

Præsentaverat nuperis annis præfatus Abbas S. Auberti ad hanc Curam Pastoralem Religiosum Abbatix Grimbergenfis; at Archiepiscopus Mechliniensis Humbertus Guilielmus a Precipiano eum admittere noluit, & sese huic conatui opposuit, & per sententiam Senatus Brabantix, ubi ea causa ventilata est, impeditus fuit præfatus Abbas S. Auberti præsentare Regularem.

Parocho hujus loci solvitur annuè a præfata Abbatia S. Auberti competentia 400. flor.

WILLEBROECK. Dicht bevolkt (druk bezocht, levendig, bekend) dorp over heel Europa erg bekend, van het district Grimbergen, op een bij uitstek bevallige (bekoorlijke) plaats op vier mijlen van Brussel, drie en een halve van Antwerpen en bijna twee mijlen van Mechelen gelegen. Het dorp dankt zijn welvaart aan het kanaal van Brussel.

Deze heerlijkheid viel door een koopakte van de markies van S. Martino (1) samen met de heerlijkheid Ruisbroek omstreeks het midden van de vorige eeuw (2) ten deel aan Joannes Helman (3), die op deze plaats een in het oog vallend kasteel bouwde. Ten gunste van hem werd deze heerlijkheid door Philips IV, koning van Spanje, in het jaar 1661 op 24 september tot baronie verheven; de heerlijkheid bleef tot nu toe in deze familie, zo is nu (nog kort geleden) Philippus Hyacinthus Helman baron van Willebroek. Dit kasteel is te zien in Kastelen van de Edelen van Brabant van baron le Roy (4).

De kerk vereert als beschermheilige de heilige bisschop Nicolaas, het beschermheerschap oefent uit de abt van St.-Aubertus (5) van de reguliere kanunniken van St.-Augustinus van Kamerijk, als gevolg van een geschenk van de Kamerijkse bisschop Roger ten jare 1180. De tienden komen voor één derde aan deze abdij, voor twee derden aan de heer van deze plaats, maar de kleine tienden gaan naar de abdij van Affligem.

Nog niet zo lang geleden had voornoemde abt van St.-Aubertus voor de pastorale zorg van deze plaats een geestelijke van de abdij van Grimbergen voorgesteld, maar de Mechelse aartsbisschop Humbertus Guilielmus a Precipiano (6) wou hem niet toelaten en verzette zich tegen deze poging. Door een uitspraak van de senaat van Brabant, waar deze zaak (aangelegenheid) besproken werd, werd de voornoemde abt van St.-Aubertus verhinderd een reguliere geestelijke voor te stellen.

Aan de pastoor van deze plaats wordt door de voornoemde abdij van St.-Aubertus jaarlijks een overeengekomen bedrag van 400 florijnen betaald.

- (1) *Marchione de S. Martino : de benaming S. Martino komt meer voor en valt daarom moeilijk te situeren ; misschien verwijst de naam naar het markizaat van San Martino, waarvan het Castello di San Martino reeds in 1411 gebouwd werd in Soverzano nabij Bologna.*
- (2) *Circa medium praecedentis seculi: betekent omstreeks het midden van de vorige eeuw, d.w.z. de 17de eeuw en dus circa 1650.*
- (3) *J. Helman: adellijk geslacht, stammende uit Keulen; in 1524 treedt ene Messire Henri Helman – ook Rigo genoemd en behorende tot de Romeinse ridderorde – in het huwelijk met dame Catharina van Hübmer; uit dit huwelijk ontstaat de Belgische tak van de Helmans die later (1661) de heerlijkheden Willebroek en Ruisbroek in bezit krijgen. We lezen ook over ene Johann Helman, beheerder in Keulen, die van Karel V een officieel blazoen toegekend krijgt per wapenbrief. Op 27 april 1544 tekent Karel V een adelbrief waarin Johann Helman een verhoging van kentekens van diens wapenschild wordt toegekend. Op 10 oktober van hetzelfde jaar 1544 kent de keizer Karel V aan dezelfde Johann Helman en aan diens zoon Johann de waardigheid toe van “comes Lateranensis Palatii” (Palatijnse graaf), wat hun extra rechten geeft, waaronder o.a. het wettigen van bastaards. (Bron: [www.willebroek.info/HISTORY/...](http://www.willebroek.info/HISTORY/))*
- (4) *Het werk over de kastelen van de edelen van Brabant door baron le Roy werd reeds bij vorige teksten over omliggende parochies geciteerd (2005 nr.1 p.26 en nr.2 p.72).*
- (5) *Abbas S. Auberti: de abt van de abdij van St.-Aubertus van Kamerijk was regulier kanunnik volgens de regel van de H. Augustinus; het bisdom Kamerijk, het oudste bisdom dat kerken en kloosters in onze contreien beheerde, bestond reeds in de 6de eeuw; rond 627 is er sprake van Gaugericus, bisschop van Atrecht en Kamerijk; de abdij van Affligem werd in 1086 ingewijd door bisschop Gerardus II van Kamerijk; voor aantekeningen over Affligem verwijzen we naar jaargang 2005 nr.2 p.72.*
- (6) *H. G. a Precipiano: achtste aartsbisschop van Mechelen 1690-1711; zijn grafmonument is te zien in de kathedraal te Mechelen in de kooromgang.*

In hoc loco Moniales Carmelitæ Reformatæ S. Terefiæ Monasterium tali initio formare cœperunt. Hæ Moniales Sylvæducis Ao. profugæ, una earum pars se recepit Alofti in Flandriâ, ibique Anno 1632. admiffæ Monasterium S. S. *Annæ, Jofepho & Terefiæ* dicatum habent, & fubfunt immediatè Archiepifcopo Mechl. Altera pars migravit Aquisgrani, ibique ftabilem fedem fixerunt, & altera pars reftans se recepit Oirfcoti Municipio Majoratus Sylvæducenfis, ubi primitus ædes privatas incoluerunt, deinde fundatione *Silveftri Lintermans* Anno 1644. ibidem Monasterium formare cœperunt; fed vix fedem fixerant cum anno 1648. per tractatum pacis Monafterienfis totus Majoratus Sylvæducenfis ceflit Foederatis Belgii Statibus, ab iis proſcriptæ funt, & fuum inchoatum Monasterium & locum deferere coactæ funt. Itaque hæ Moniales ad Municipium Mollenſe in Campiniâ Brabanticâ circa annum 1665. diverterunt, & anno 1670. accedente fundatione præfati *Lintermans* Monasterium condiderunt; verum propter imminentia bella & penuriam piſcium Anno 1704. relicta Mollâ, primo hæferunt cum confenſu Vicarii Apoſtolici Dioceſis Sylvæducenfis in caſtro de Cleydael propè Antverpiam, inde anno 1712. migrarunt ad pagum Willebroeck prope canalem Bruxellâ verſus Antverpiam, ibique Prætorium familiæ d'Estinpuys emptionis tabulis acquifierunt, ubi ftabilem fedem acquirere conatæ funt, non ſine gravibus difficultatibus, ob defectum confenſus ſuperiorum maximè præfati Vicarii Apoſtolici Epifcopatus Sylvæducenfis, & tandem ita conventum, ut pars earum reverteretur in Monasterium derelictum de Mol, & una pars hic loci remaneret.

Op deze plaats zijn de hervormde karmelietessen van de H. Teresia (7) begonnen een klooster op te richten en wel op de volgende manier. Deze kloosterzusters zijn in het jaar 's-Hertogenbosch (8) ontvlucht. Een deel van hen trok zich terug te Aalst in Vlaanderen en in 1632 werden ze daar toegelaten en ze bezitten er de abdij toegewijd aan de heiligen Anna, Jozef en Teresia en ze staan onmiddellijk onder de Mechelse aartsbisschop. Een ander deel week uit naar Aken (9) en stichtte daar een standvastige verblijfplaats. Een ander deel bleef en vestigde zich in Oirschot, een stad behorend tot (het gebied?) 's-Hertogenbosch, waar ze vooreerst in particuliere huizen woonden, maar daarna door een stichting van Silvester Lintermans (10) in 1644 begonnen met een klooster op te richten op die plaats. Maar nauwelijks hadden ze hun zetel (woonplaats) daar gevestigd, toen in 1648 door het vredesverdrag van Münster (11) het hele gebied van 's-Hertogenbosch overging naar de Verenigde Staten van België (12). Daaruit werden ze verbannen en ze werden gedwongen hun begonnen (=onvoltooid) klooster en de plaats te verlaten (op te geven). Zo komt het dat deze monialen (kloosterzusters) omstreeks 1665 naar de stad (gemeente) Mol (13) verhuisden en er in 1670 door een bijkomende stichting van voornoemde Lintermans een klooster oprichtten. Echter vanwege de dreigende oorlogen en het gebrek aan vis (?) verlieten ze in het jaar 1704 Mol en vestigden zich eerst met de toestemming van de apostolische vicaris van het bisdom 's-Hertogenbosch in de vesting Cleydael (14) nabij Antwerpen, en daarna in het jaar 1712 verhuisden ze naar het dorp Willebroek aan het kanaal van Brussel naar Antwerpen. Daar verkregen ze via een koopakte het landgoed van de familie d'Estinpuys (15), waar ze probeerden een vaste stek te verwerven, niet zonder grote moeilijkheden wegens het wegvallen van de toestemming (het akkoord) van de superieuren, vooral van de voornoemde apostolische vicaris van de bisschop van 's-Hertogenbosch. Uiteindelijk is er zo overeengekomen dat een deel van hen terugkeerde naar het voordien verlaten klooster van Mol en een deel op deze plaats (=Willebroek) bleef.

- (7) *Moniales Carmelitae Reformatae S. Teresiae...Alosti... : Toen omstreeks 1630 's-Hertogenbosch door de protestantse Hervorming in bezit genomen werd, verlieten de karmelietessen 's-Hertogenbosch in twee groepen : één vestigde de Karmel van Keulen in 1630, de tweede groep vestigde zich in 1632 in Aalst. De Karmel van Aalst werd in 1783 opgeheven en verbeurd verklaard; hersticht op 2 augustus 1836 door de Karmel van Dendermonde (fusie met Karmel Lokeren 1968); nu verering van het Kindje Jezus van Praag en van de H. Teresia van Lisieux. (Bron: www.karmelietessen...)*
- (8) *Sylvaeducis... is de Latijnse naam voor 's-Hertogenbosch, hoofdstad van Noord-Brabant in Nederland.*
- (9) *Aquisgrani... verwijst naar Aken, maar luidens de geschiedenis van de karmelietessen van Aalst gaat het niet over Aken, maar over Keulen! OverAquisgranum: zie ook jaargang 2005 nr.4 p.190.*
- (10) *Silvester Lintermans 1644: de Karmel (Carmel) werd in 1644 gevestigd in het woonhuis van Silvester Lintermans, een notabele inwoner van Oirschot die in Douai (Fr.) had gestudeerd; het huis "Blijendaal" genaamd is gelegen aan een zijstraat van de Oirschotse Markt. De kloostergemeenschap verliet het gebouw in 1663. Vanaf 1930 is er een nieuwe Carmelvestiging in Oirschot.*
- (11) *De Vrede van Münster of de Westfaalse Vrede (Vrede van Westfalen) 1648 = einde van de Dertigjarige Oorlog. De zuidelijke Nederlanden blijven onder de Spaanse Habsburgers.*
- (12) *Deze eigenaardige vertaling betekent eigenlijk de Republiek der Verenigde Provinciën (d.w.z. de Zeven Provinciën, in het Latijn aangeduid als Belgium Federatum, tegenover Belgium Regium, de zuidelijke provincies die trouw bleven aan de Spaanse koning.)*
- (13) *Van een Karmel in Mol (van +/- 1665 tot +/- 1704?) hebben we (voorlopig) geen sporen teruggevonden; voor de vertaling "Brabantse Kempen" leze men nu "Antwerpse Kempen".*
- (14) *Castro de Cleydael: het kasteel Cleydael in Aartselaar was een waterslot dat al in 1259 bestond en door de volgende eeuwen bezit was van de familie Sanders (1459 Corneel Sanders van Hemessen (=Hemiksem, cfr. de dialectische uitspraak)) onthoofd op bevel van Filips de Goede; 1465 jonker Adriaen Sanders, heer van Blaasveld en van Cleydael, brengt de relikwie van St.-Leonardus mee vanuit Noblac (Fr.) naar Aartselaar.) (cfr. [http://skynet.be/fa201171/tenboome/...](http://skynet.be/fa201171/tenboome/) en ook <http://www.aartselaar.be/Geschiedenis...>)*
- (15) *Familiae d'Estinpuys: misschien genoemd naar de gemeente Estinpuys, provincie Henegouwen, arrondissement Doornik?*

Subest in spiritualibus huic Parochiali Vicus de *Thiffelt* olim *Thifla*, situs ad aquæductum Bruxellensem distans, medio milliari a Willebroeck Bruxellam versus, estque Districtus Grimbergani, Dominium Principis Grimbergensis.

Ecclesiam habet dicatam *S. Joanni Baptistæ*, in quâ per Capellanum ibidem fundatum diebus sacris & aliis divina peraguntur.

Decimarum ibidem participes sunt Abbas Præfatus *S. Auberti* Cameraci pro unâ tertiâ, & quoad restantes D. N. de *Fonseca*.

Subjacet Parochiæ de Willebroeck vicus vulgo *Cleyn Willebroeck* ad Rupelam fluvium, atque ad finem aquæductus sive fossæ Bruxellensis, hâc statio navium quæ ex Rupelâ intrant hanc fossam, & vice versâ.

RUYSBROECK, Districtus Capellensis, pagus ad sinistram Rupelæ fluvii. Dominium hoc cum vicino pago de Willebroeck circa medium præcedentis seculi Marchio *S. Martini* vendidit *Joanni Helman*, *Petri & Mariæ vander Meeren* filio, in quâ familiâ perseverat, qui modo *Philippus Hyacinthus Helman* Baro de Willebroeck.

Ecclesiâ Parochialis, quæ Virgini *Mariæ* sacra est, administratur per Canonicos Abbatîæ Grimbergensis Ord. Præmonst.

I. B. Gramaye in *Antiq. Belg.* & in *Bruxella* pag. 30. novæ edit. refert quo modo *Abardus* Cameracensis Episcopus, assignavit sororibus in *Novo Sarto* hodie vulgo *Nieuwenrode* circa annum 1177. Altare de *Ruysbroeka*, quod erat Virginum Ord. Præmonst. Coenobium intra primum a Grimberga lapidem, quod paulo post emortuis monialibus desiit, & in quorum bonis successit Abbatia præfata Grimbergensis.

Decima est tripartita, quarum duas tertiâs percipit Toparcha, & altera restans est Parochi ex cessione præfati Abbatis.

Sub hac Parochia est Sacellum *S. Catharinæ*; & Capellania istic erecta cum onere duarum missarum hebdomadatim, unita est Pastoratui.

Wat het geestelijke (=de zielzorg) betreft, is van deze parochie (=Willebroek) afhankelijk het dorp (gehucht) Thisselt (16), voorheen Thisla, gelegen aan het kanaal van Brussel op een halve mijl van Willebroek in de richting van Brussel; het is van (behoort tot) het district Grimbergen, heerlijkheid van de heer van Grimbergen.

Tisselt heeft een kerk toegewijd aan de heilige Jan Baptist, waarin door de kapelaan die daar is gevestigd op heiligdagen en andere de goddelijke diensten opgedragen worden.

De deelgenoten van de tienden aldaar zijn de voornoemde abt van de abdij van St.-Aubertus van Kamerijk voor één derde en voor het overige de heer (D.N.?) de Fonseca (17).

Aan de parochie van Willebroek is (ook) onderworpen het dorp (gehucht) Klein-Willebroek aan de rivier de Rupel en ook aan het einde van het kanaal of de vaart van Brussel; hier is de ligplaats van schepen die uit de Rupel dit kanaal binnenvaren en omgekeerd.

RUYSBROECK, van het district Capelle (= Kapelle-op-den-Bos), dorp aan de linkeroever (linkeroever) van de rivier de Rupel. De markies van San Martino verkocht deze heerlijkheid samen met het naburige dorp Willebroek omstreeks het midden van de vorige eeuw aan Joannes Helman, zoon van Petrus en van Maria vander Meeren, in welke familie ze (= deze heerlijkheid) tot nu toe gebleven is en zo is Philippus Hyacinthus Helman baron van Willebroek.

De parochiekerk, die toegewijd is aan de Maagd Maria, wordt bediend door de kanunniken van de abdij van Grimbergen van de premonstratenzer orde.

J.B.Gramaye (18) vermeldt in zijn *Antiq. Belg. & in Bruxella* pag. 30 van de nieuwe editie hoe Alardus (19), bisschop van Kamerijk, omtrent het jaar 1177 het altaar van Ruysbroka toekende aan de zusters in Novum Sartum, vandaag in de volkstaal Nieuwenrode; dit was een nonnenklooster van de premonstratenzer orde binnen één mijl van Grimbergen, dat een beetje later nadat de zusters gestorven waren ophield te bestaan; de voornoemde abdij van Grimbergen heeft hun goederen overgenomen.

De tienden worden in drie delen verdeeld, twee derden ervan ontvangt de heer en het overige deel komt aan de pastoor doordat de voornoemde abt er afstand van deed.

Binnen deze parochie is er een kapel van (toegewijd aan) de H. Catharina (20) en er is daar een kapelanij gevestigd met de verplichting wekelijks twee missen op te dragen; deze kapelanij is verbonden met (maakt deel uit van) het pastoorsambt.

(16) *Thisselt/S. Joanni Baptistae: oorspronkelijk een kapel die reeds in 1429 vermeld wordt; in 1498 werd een beneficium aan de kapel vastgehecht met last van wekelijks drie missen te lezen. Deze stichting werd op 30 juli 1504 goedgekeurd door de bisschop van Kamerijk, Jan de Croy. De abt van St.-Aubertus te Kamerijk, het patroonschap der pastorij van Tisselt bezittende, werd als collateur (= ambt van geestelijke bediening) van dit beneficium aangesteld. Hij benoemt de kapelaans van St.-Jan Baptist. St.-Aubert Kamerijk bleef een van de tiendenheffers tot eind 18de eeuw. (Bron: www.tisselt.be/gesc. ...)*

(17) *De Latijnse afkorting D.N. betekent soms Dominus Noster (Onze Heer) of Domina Nostra, (Onze-Lieve-Vrouw), maar we betwijfelen of dat ook hier de betekenis is; over de naam de Fonseca hebben we (voorlopig) geen verdere gegevens, alleen weten we via Google dat Alfonso de Fonseca aartsbisschop van Sevilla was en omstreeks 1400 het kasteel van Coca liet bouwen.*

(18) *J.B.Gramaye: zie aantekening bij de tekst over Merchtem-Opwijk, jg.2005, nr.3, p.155.*

(19) *Alardus, bisschop van Kamerijk: in www.willebroek.info/HISTORY/... lezen we: "1177 Alardus, de niet gewijde bisschop van Kamerijk, schenkt het altaar van "Ruscebruc" aan de Rupel aan de Norbertinessen van Nieuwenrode. De akte van deze schenking is de eerste schriftelijke vermelding van de naam van de gemeente." We zien nu waar deze vermelding vandaan komt! Novum Sartum is het Latijn voor Nieuwenrode (nieuwe rode = nieuw ontgonnen land).*

(20) *De huidige St.-Catharinakapel is te vinden in de Sint-Katarinastraat 59.*